

AȘEZAREA ROMANĂ DE LA BUMBEȘTI-JIU, JUD. GORJ (1969—1972)

EXSPECTATUS BUJOR

POTRIVIT planului de colaborare al Muzeului județean Gorj din Tîrgu Jiu cu Institutul de arheologie din București, au fost reluate cercetările arheologice la complexul arheologic de la Bumbeshi-Jiu¹, aflat la 3 km sud de defileul Jiului. Săpăturile anterioare, făcute de Gr. Tocilescu², P. Polonic³, C. S. Nicolăescu-Plopșor⁴, Gr. Florescu⁵ și subsemnatul⁶, au stat la baza recentelor cercetări. Acestea, fiind impuse de urgența unor intervenții de salvare, au avut și un al doilea scop, de aprofundare a cercetărilor și de obținerea unui document cit mai bogat cu privire la așezarea romană cu variate monumente arheologice, semnalate de o parte și de alta a șoselei, între km 81,400 și 81,950.

AȘEZAREA CIVILĂ

În toamna anului 1970 au fost reluate cercetările arheologice în așezarea romană, continuată apoi în următorii ani 1971 și 1972.

Pornind de la sondajul informativ din anul 1955⁷, cercetările noastre s-au axat pe identificarea și dezvelirea resturilor de construcții din epoca romană, care fuseseră sesizate prin lucrările agricole în jurul castrului cu zid de piatră din dreptul gării Bumbeshi. Secțiunile longitudinale sau transversale, din spațiul cuprins între malul stîng al Jiului și gara Bumbeshi, au întîlnit situații variate, care contribuie la alcătuirea unui plan de ansamblu al așezării și la crearea fondului documentar.

La sud-est de castru, una din secțiuni a facilitat mult desfășurarea cercetărilor, fiind axată chiar în lungul unei construcții. La acest imobil (B) s-au păstrat destul de bine temeliele zidurilor, ceea ce a contribuit la obținerea unui plan cit mai exact. S-a constatat o diferență de grosime de 0,10 m între temelie și partea superioară a zidurilor; astfel că zidul exterior, gros de 0,70 m, avea temelia de 0,80 m, iar zidul interior, gros de 0,55 m, avea temelia de 0,65 m.

¹ La cercetări au participat: muzeograful Dan Neguleasa din Tîrgu Jiu în anul 1966, învățătorul pens. Ion Cumpănășu din com. Bîrbătești în anii 1969 și 1971, muzeograful Petre Gherghe din Tîrgu Jiu în anii 1970 și 1971 și Florica Bujor în anii 1971 și 1972.

² Bibl. Acad., mss. 5133, p. 118—146; mss. 5134,

p. 303; mss. 5139, p. 68—70.

³ *Ibidem*; BCMI, 30, 1940, 103, p. 18—33.

⁴ BCMI, loc. cit.

⁵ Materiale, 4, 1957, p. 103—118.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Vezi nota 5.

Construcția era de dimensiuni mari ($17,50 \times 12,50$ m) și avea mai multe încăperi. În partea inferioară a uneia din ele, într-un strat de arsură, au fost găsiți stilpi-suport făcuți din calupuri de chirpici legate cu lut, care au făcut să se presupună aici un *hypocaustum*, cu care se asigura încălzirea construcției. Pe mijlocul laturei de sud a clădirii era o încăpere de dimensiuni reduse ($4,50 \times 2,45$ m), care avea, la un nivel mai înălțat, podeaua amenajată dintr-un strat de pietre mărunte peste care fusese așternut un strat de lut, care a fost ars la roșu. Atît modul de amenajare, cît și albirea podelei, fac să se presupună că aici ar fi fost camera de baie (?).

De partea cealaltă a șoselei actuale, care trece prin mijlocul spațiului dintre malul Jiului și gară, au fost identificate mai multe amplasări de construcții. Una dintre ele (D) a fost o clădire (fig. 1) tot de dimensiuni mari ($18 \times 11,50$ m), la care diferența dintre temeliiile zidurilor exterioare și a celor interioare este mult mai mare; cele exterioare aveau grosimea de 0,70 m, pe cînd cele interioare numai 0,35 m. Și aici, printre numeroasele încăperi, se afla una cu podeaua mai înălțată și pavată cu piese cruciforme din lut ars.

La ambele construcții se observă că zidurile din piatră și mortar de var erau inițial scunde, după cum indică ultimul strat de mortar netezit. Este de presupus că pentru pereții exteriori și interiori ai clădirilor se folosea lemnul sau poate cărămizile legate cu lut. Această deducție este susținută de absența mortarului din masa de dărîmături.

O altă clădire (F), de dimensiuni reduse ($12,40 \times 10$ m) și cu puține încăperi, avea temeliiile tot din piatră de rîu, dar legată cu lut. Zidurile ei exterioare erau groase de 0,85 m, iar cele interioare de 0,60 m. Încălzirea, probabil, era asigurată cu vetre amenajate pe un pat de pietre mici într-unui din colțurile încăperilor.

Pe lîngă aceste construcții care au fost dezvelite în bună parte, au mai fost sesizate în cursul cercetărilor și altele, care urmează a fi degajate.

Cu prilejul secțiunilor, a fost găsit un cuptor circular (fig. 2) al unui meșter producător de olane, după cum indică piesele aflate pe placa perforată și numeroasele fragmente dinspre gura focarului. Partea superioară s-a păstrat pe o mică înălțime sub pămîntul arat. Dezvelirea lui va putea da, desigur, date suplimentare.

Pe lîngă datele referitoare la construcțiile cu caracter de locuință, s-a obținut și un numeros material documentar. În afară de o singură oală (fig. 3) găsită întreagă, marea cantitate de fragmente de la vasele de ceramică sînt dispersate și nu dau posibilitatea întregirii sau obținerii unor forme. Sînt fragmente de oale, căni, ulcele, străchini și amfore. S-a găsit și un tipar de lut, probabil pentru ornamentarea vaselor. Ceramica în totalitatea ei este de origină provincială romană, lucrată la roată, cunoscută pentru cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea e.n. Se remarcă absența ceramicii de factură bună din import. În schimb, se constată prezența unei extrem de puține cantități de fragmente ceramice de la vasele lucrate cu mîna.

În afară de numeroasele piroane din fier s-au găsit și cuțite, virfuri de suliță și de lance. Obiectele de bronz sînt foarte puține: două fragmente de vase, o pensetă, o fibulă în formă de S cu arc, un clopoțel.

Fragmente de cărămizi cu ștampila inversă, citită *C(ohors) IV C(ypria)*⁸, au fost găsite de noi la o construcție identificată la 80 m sud de castru, lîngă malul Jiului.

Monedele, pe lîngă faptul că sînt puține la număr, sînt și într-o stare rea de conservare datorită umidității solului. Din cele lizibile menționăm monedele de bronz de la Faustina, soția lui Marcus Aurelius (161—180), și de la Gordianus al III-lea (238—244), care alături de moneda

⁸ CIL, III, 14216, 27.

Fig. 1. — Bumbești-Jiu, temelile unei locuințe (D) din așezarea civilă romană.

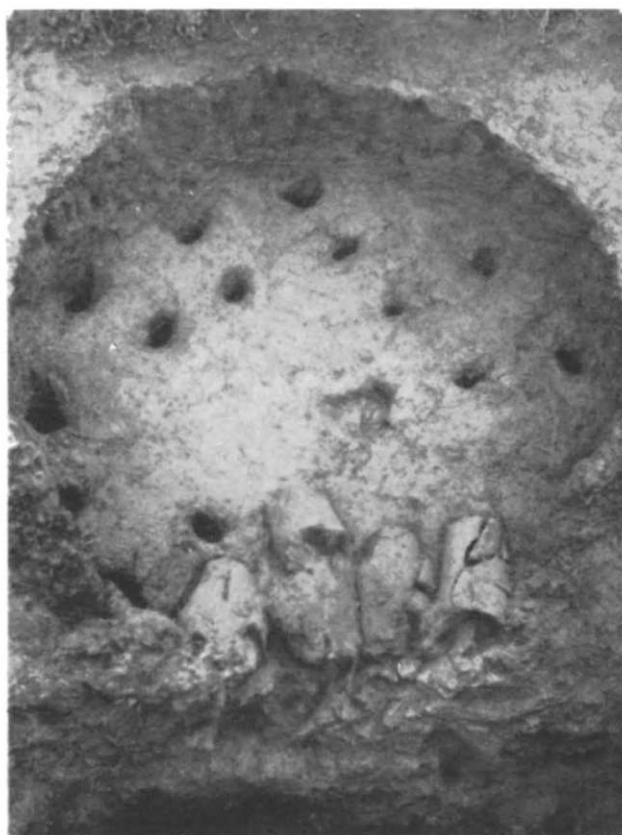

Fig. 2. — Bumbești-Jiu, cuptor de olar din așezarea civilă romană.

Fig. 3. — Bumbești-Jiu, oală din ceramică cenușie
(î 0,295 m) din așezarea civilă romană.

Fig. 4. — Bumbești-Jiu, *hypocaustum* de la termele romane.

de bronz de la Antoninus Pius (138—161), aflată în timpul cercetărilor din anul 1955^{*}, confirmă aceeași datare pe care o indicau fragmentele ceramice din secolele II-III e.n.

Din datele obținute pînă în prezent se vede cum în jurul castrului roman de la Bumbești-Jiu s-a dezvoltat o așezare civilă, ca și în alte locuri unde unitățile militare au staționat un timp mai îndelungat.

TERMELE

În toamna anului 1969 s-au întreprins cercetări arheologice la băile romane aflate la 42 m sud de castrul cu zid de piatră.

Prăbușirea malului stîng al Jiului, în dreptul km 81,700 de pe șosea, a impus executarea cercetărilor de-a lungul acestui mal, spre a se recupera documentarul ce s-ar putea pierde în urma eventualelor surpări. Secțiunea, executată pe o lungime de 64 m, a întîlnit în capătul ei nordic construcția termelor, iar în cel sudic construcția în care s-au aflat cărămizile ștampilate. Cu acest prilej au fost degajate parțial două încăperi din partea de vest a termelor. S-a constatat că zidul dinspre vest nu se mai păstrează, rămînînd ca martor doar colțul de sud-vest al construcției.

Degajarea încăperii din partea de nord-vest a dezvelit podeaua din lut sclivisit, ars la roșu uniform pe toată suprafața. Spre marginile încăperii lutul podelei era ușor înălțat pe lîngă ziduri. În ruptura malului se observă că podeaua a fost diferit amenajată. În partea ei sudică este formată dintr-un strat gros de 0,20 m de mortar de var cu fragmente de cărămidă pisată, peste care s-a așezat stratul de lut. Iar în partea nordică se observă pe o grosime de 0,40 m mai multe straturi cu diferite componente. Peste un strat de pietriș s-a turnat un strat de mortar alb cu fragmente de cărămidă, gros de 0,20 m; apoi s-a așternut un strat de pietriș și fragmente de cărămidă, gros numai de 0,10 m; și iarăși s-a turnat un strat de mortar de var amestecat cu cărămidă pisată, gros tot de 0,10 m, peste care a fost întins lutul. Sclivisirea lutului și arderea puternică i-au dat podelei rezistență pînă astăzi, iar straturile inferioare i-au asigurat izolarea de umezeală, făcînd-o să păstreze și temperatura constantă în încăpere.

Zidurile nu s-au mai păstrat. Cel de la vest a dispărut în urma prăbușirii malului. Iar cel de la nord, gros de 0,60 m și reperat pe o lungime de 5,50 m, ca și cel de la sud, gros de 0,70 m și reperat pe o lungime numai de 4 m, fuseseră făcute din piatră de rîu legată cu mortar de var; azi se recunosc numai prin resturile de mortar și pietre mărunte ce umplu șanțurile lăsate în urma demolării recente a lor. Înspre est a avut un perete interior, lung de 6,90 m și gros de 0,35 m, construit din cărămizi de mărime mijlocie de $0,35 \times 0,25$ m, după cum ne indică urma lor rămasă în lutul care păstrează și canelurile ce pornesc de la colțuri și se întretaie la mijloc.

Pămîntul de umplutură castaniu deschis de deasupra podelei, răscolit și cu puține resturi ceramice de la cărămizi, țigle și vase, indică o cercetare anterioară, probabil aceea făcută în timpul lui Gr. Tocilescu.

A doua încăpere, care a făcut obiectul cercetărilor noastre, era la sud de cea prezentată mai sus. Față de precedenta, aceasta era adîncită cu 0,90 m și era plină, pe o înălțime de 1,30 m, cu pămînt negricios cu arsură, funingine și cu cenușă la bază. Este vorba de un *hypocaustum*. Pe latura de sud se păstrează, pe o înălțime de 0,60 m, zidul gros de 0,90 m din piatră de rîu legată cu mortar de var, precum și colțul ce-l face cu latura de vest, prăbușită. Tot pe latura de sud,

* Vezi nota 5.

după cei 3 m de zid spre vest, se constată o spărtură de 1 m, care lasă impresia unei intrări degradate (*praefurnium*?).

Această încăpăre, adâncită în sol, avea podeaua amenajată dintr-un strat de mortar de var cu fragmente de cărămidă întins peste un strat de pietriș de râu legat cu mortar de var. Pe podea se aflau fixate cărămizi mici de diferite dimensiuni, distanțele între ele cu 0,50 m. Ele indică baza numeroșilor stâlpi-suport (fig. 4), construiți fie din cărămizi întregi ($0,35 \times 0,25 \times 0,08$ m) sau sparte, fie din tuburi de lut cu diametrul interior de 0,14 m și cu pereții groși de 0,015 m perforați spre capete. Tuburi de lut, cu diametrul interior de 0,15 m și cu pereții subțiri de 0,007 m, aflate nederanjate lângă peretele sudic sau zdrobite lângă cel nordic, aveau rolul de a transmite aerul cald în încăpărea de deasupra, ca și în cea alăturată, lipsită de *hypocaustum*.

Observațiile făcute în cursul cercetărilor sînt insuficiente pentru a preciza locul unde ar putea fi plasate porțiunile acestor încăperi pe planul întocmit în 1897 de P. Polonic. O identificare a *hypocaustum*-ului prezentat mai sus cu cel din colțul de sud-vest sau cu cel din mijloc de pe planul vechi¹⁰, prezintă aceeași dificultate, din cauza *praefurniumului*, care fusese indicat numai la 0,80 m depărtare de latura de vest în ambele încăperi, în timp ce pe teren spărtura îl indică la 3 m distanță de latura de vest.

Pe de altă parte, camera de la nord ar putea fi cea din colțul de nord-vest de pe vechiul plan, dar dacă este jumătatea de vest sau cea de est, aceasta va depinde dacă peretele de cărămidă precizat în săpătura noastră se va identifica cu zidul dintre cele două camere mari, sau este un alt perete intermediar.

Faptul că în *hypocaustum* a fost găsită o imensă cantitate de arsură și dărîmături, fără deranjamente recente, ar putea fi un indiciu că e vorba de compartimentul mare din mijloc, dacă cel din colțul de sud-vest fusese degajat în cursul cercetărilor anterioare.

Degajarea celorlalte încăperi va putea aduce noi precizări și documentări, care să ajute efectiv la valorificarea vechilor informații.

Continuarea cercetărilor pînă la epuizarea obiectivelor în curs de degajare, ca și a celor ce vor fi identificate, va putea contribui la o bogată documentare pentru problema epocii romane pe teritoriul Daciei. Totodată, prin consolidarea resturilor construcțiilor și amenajarea lor, se va putea obține păstrarea lor ca documentar referitor la o așezare rurală romană pendinte de prezența castrului în jurul căruia s-a dezvoltat.

LOCUINȚE ROMANE LA TÎRGU JIU (JUD. GORJ)

În cadrul intervențiilor de salvare se înscriu și cercetările arheologice din toamna anului 1966 la sud-est de orașul Tîrgu Jiu, pe malul sting al noii albie a râului Amaradia. Cercetările s-au făcut pe terenul C.A.P. Tîrgu Jiu, la 180 m sud-vest de podul C.F.R., spre Rovinari, în fața «Știubeiului lui Ionicioiu».

Secțiunea lungă de 40 m a întîlnit pînă la adîncimea de 1,20 m un pămînt clisos castaniu. Sub această adîncime, dar într-un pămînt clisos negricios, s-au găsit fragmente de cărămizi, de țigle și de vase. În partea inferioară a secțiunii, adică la adîncimea de 2,30 m, s-au găsit resturi de la ziduri de piatră de râu. Într-una din casete (A) s-a observat o amenajare din cărămizi mijlocii ($0,39 \times 0,275 \times 0,055$ și $0,275 \times 0,275 \times 0,05$ m) în colțul format între zidurile încăperii, interpretată ca locul unei vetre pentru încălzit. S-au mai găsit și piese cruciforme din lut ars, folosite la pavaj.

¹⁰ Vezi nota 3.

Fragmentele ceramice sînt foarte puține, dar sînt caracteristice pentru categoria celor provinciale romane. Nu s-a găsit nici o monedă.

Este vorba de o locuire din epoca romană, de la care avem prea puține date, dar pe care o putem încadra în secolul al III-lea e.n.

L'ÉTABLISSEMENT ROMAIN DE BUMBEȘTI-JIU, DÉP. DE GORJ (1969-1972)

RÉSUMÉ

On a repris les recherches dans l'ensemble des monuments archéologiques de Bumbesti-Jiu, sur le bord gauche de la rivière Jiu, au sud des montagnes de Carpați¹.

A la base des récentes fouilles ont été les résultats des fouilles archéologiques entreprises antérieurement par Gr. Tocilescu², P. Polonic³, C.S. Nicolăescu-Plopșor⁴, Gr. Florescu⁵ et Exspectatus Bujor⁶.

Après la découverte des vestiges d'une maison romaine⁷ en 1955, les recherches actuelles ont essayé d'identifier d'autres constructions. On a dégagé les vestiges de quelques maisons, construites en pierres liées au mortier ou en terre glaise. Le chauffage était assuré soit pour chaque chambre séparément, soit à l'aide d'un *hypocaustum*, comme les débris trouvés dans l'une de ces maisons semble l'indiquer. On suppose aussi l'existence des petites chambres de bain, pavées de petites pièces cruciformes en terre cuite, ou seulement d'une couche de terre cuite. On a identifié aussi un four pour cuire des tuiles.

Les vases de terre travaillés au tour sont d'origine provinciale romaine. On remarque l'absence des vases d'importation. Par contre, on constate la présence de quelques fragments des vases travaillés à la main. On y a trouvé aussi des couteaux, des pointes de javelot ou de lance, à côté de plusieurs gros clous en fer. Parmi les objets en bronze on fait la mention des fragments de vases, d'une pincette, d'une fibule en S, d'une clochette. On a trouvé encore des briques avec l'estampille qu'on peut lire C(ohors) IV C(ypria)⁸.

Les monnaies en bronze de Faustina et de Gordianus III, à côté de celle d'Antoninus Pius trouvée en 1955⁹, confirment la date de la seconde moitié du IIe siècle et de la première moitié du IIIe siècle, indiquée par les fragments de céramique.

Au sud des *castra* en pierre, on a repris les recherches aux thermes romaines. On a constaté que, à la suite de l'écroulement du bord gauche de la rivière Jiu, la portion ouest de la construction a été détruite. Par conséquent, la situation est différente de celle mentionnée par Gr. Tocilescu¹⁰ à la fin du XIXe siècle.

On a fait de nouvelles observations concernant la construction du *hypocaustum*, aux pilastres en briques ou des tuyaux en terre glaise et aussi concernant l'aménagement du plancher d'une chambre, par des couches de mortier intercalées de couches de gravier, au-dessus desquelles on a lissé une dernière couche en terre glaise, soumise à une très forte cuisson.

On mentionne encore les recherches entreprises au sud-est de la ville de Tîrgu Jiu, sur et bord de la rivière Amaradia. Ici on a trouvé des vestiges des maisons de l'époque romaine le peu de tessons caractéristiques au IIIe siècle de n. è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Bumbesti-Jiu, fondements d'une maison (D) de l'établissement civil romain.

Fig. 2. — Bumbesti-Jiu, four de potier trouvé dans l'établissement civil romain.

Fig. 3. — Bumbesti-Jiu, vase en pâte grise (h=0,295 m) trouvé dans l'établissement civil romain.

Fig. 4. — Bumbesti-Jiu, *hypocaustum* des thermes romaines.